

Paweł Pawlaczyk

OCHRONA DZIKOŚCI (*WILDERNESS*) – NOWY PARADYGMAT EUROPEJSKIEJ OCHRONY PRZYRODY?

Wilderness protection – a new paradigm in European nature conservation?

ABSTRAKT: Na tle syntetycznej historii ochrony „obszarów dzikich” (*wilderness*) przedstawiono rozwój idei ochrony i odtwarzania takich obszarów w Europie. Idea ta, wyrażona m. in. rezolucją Parlamentu Europejskiego z 2009 r., rozwija się obecnie w Europie i Unii Europejskiej. Na tle bardzo zróżnicowanego rozumienia terminu „dzikość” na świecie, w Europie obszary dzikie są najczęściej rozumiane funkcjonalnie – jako duże obszary chronione poddane ochronie biernej. Udowodniono, że przynajmniej w niektórych przypadkach podejście takie jest zgodne z celami sieci Natura 2000 i może być użyteczne jako środek ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych w niektórych obszarach tej sieci. Szczególnie w Niemczech i Austrii idea ochrony obszarów dzikich została przetransponowana na konkretne, mierzalne cele i skutkuje rzeczywistymi osiągnięciami, jak np. stosowanie ochrony biernej w większości parków narodowych. Wykształciła się koalicja organizacji współdziałających na rzecz ochrony obszarów dzikich i podzielających wizję dzikszej Europy.

SŁOWA KLUCZOWE: dzikość, naturalność, ochrona bierna, ochrona ścisła, renaturyzacja, polityka ochrony przyrody

ABSTRACT: On the background of a brief history of the wilderness protection idea and wilderness protection around the world, the idea of wilderness protection and restoration in Europe was presented. Starting from the European Parliament resolution of 2009, the wilderness idea has been growing throughout Europe and the European Union. Despite various understandings of the term “wilderness” through the world, understanding of wilderness in Europe is based mainly on a functional definition – as large areas managed by natural processes (under non-intervention management). It was proven that non-intervention management, at least in some cases, is compatible with the assumptions of Natura 2000 network and may be a useful conservation measure in some Natura 2000 sites. Especially in Germany and Austria this idea was transformed into measurable targets and is followed by real achievements such as using non-intervention management approach in most of national parks. There is growing coalition of organizations working together for European wilderness and believing in the vision of a wilder Europe.

KEYWORDS: wilderness, non-intervention management, rewilding, conservation policy.

1. Ochrona obszarów dzikich w historii ochrony przyrody

Mniej lub bardziej świadome postrzeganie miejsc dzikich, nie przekształconych przez człowieka, jako godnej ochrony wartości, daje się prześledzić daleko wstecz w historii kultury. Świadome deklaracje takiego podejścia pojawiły się w XIX w., niezależnie od siebie w kilku miejscach na świecie.

W Ameryce Północnej idea ochrony „dzikich krajobrazów”, nie zmienionych i nie zasiedlonych przez człowieka, takich jak krajobrazy zastane przez pierwszych europejskich osadników, była odpowiedzią na dziewiętnastowieczne procesy urbanizacji i kolonizacji rozległych terenów (Nash 2001). Jej konkretyzacja w formie postulatów ochrony przyrody datuje się na II połowę XIX w. Przyrodnik szkockiego pochodzenia, John Muir (1838-1914), będący także twórcą istniejącej do dziś organizacji Sierra Club, działał na rzecz ochrony najcenniejszych przyrodniczo fragmentów gór Sierra Nevada. Nazywany dziś „ojcem amerykańskich parków narodowych”, przyczynił się do powołania Parku Narodowego Yosemite i Parku Narodowego Sekwoi. Jego spór z leśnikiem Giffordem Pinchotem, pierwotnie przyjacielem, a później zdecydowanym antagonistą, jest archetypem trwających do dziś, tworzących współczesną ochronę przyrody, podziałów i napięć między ochroną (*preservation*), a „konserwacją” (*conservation*). Muir i jego duchowi spadkobiercy wierzyli w sens ochrony dzikiej przyrody przed człowiekiem, ale i dla człowieka - jako „miejsca odpoczynku, modlitwy i inspiracji”. Pinchot i liczni jego następcy uważali przyrodę za dobro, które powinno być umiejętnie zarządzane i chronione po to, by trwale można z niego gospodarczo korzystać. Muir i Pinchot ścierali się w sprawach wypasu w Sierra Nevada, zarządzania lasami, czy wreszcie w – przegranej niestety przez Muira – sprawie budowy w parku narodowym Yosemite tamy na rzece Tuolumne w dolinie Hetch Hetchy (Sierra Club 2015). Niemal w taki sam spo-

sób i używając tych samych argumentów, przyrodniczy na świecie spierają się o podobne sprawy do dziś (Jermaczek 2014).

Fotograf Ansel Adams, leśnik Bob Marshall (współtwórca organizacji The Wilderness Society), leśnik i pisarz Aldo Leopold (uważany za twórcę „etyki krajobrazu” – *land ethics*, holistycznej koncepcji przyrody, ziemi, wody i krajobrazu, dla ich własnych immanentnych wartości), działacz ekologiczny Howard Zanisler (dyrektor Wilderness Society, uważany za autora projektu Wilderness Act), to zaledwie kilku spośród wielu kontynuatorów i zwolenników tego nurtu. Z 1929 r. pochodzą pierwsze wewnętrzne zarządzenia Służby Leśnej USA zalecające utrzymanie pewnych obszarów jako „prymitywnych i bezdrożnych”, a podkreślające znaczenie dla właśnie takiego ich charakteru dla „edukacji i rekreacji publicznej”, co jednak nie powstrzymało skutecznie wyrębów lasów na takich obszarach. W 1937 r. wprowadzono kolejne zarządzenie wewnętrzne Służby Leśnej, zakładające wyznaczanie „obszarów dzikości”, po raz pierwszy odwołujące się do nazwy „*wilderness area*”. W debacie na temat konieczności ochrony takich obszarów pojawiły się też wątki krytyki wobec parków narodowych, nieskutecznie opierających się fragmentacji drogami i inną infrastrukturą turystyczną.

Po długich staraniach, pełnych także napięć między Służbą Parków Narodowych i Służbą Leśną USA, 3 września 1964 r. prezydent Stanów Zjednoczonych podpisał Wilderness Act, pierwszy powszechnie obowiązujący akt prawny odwołujący się jawnie do pojęcia „dzikości” (*wilderness*) i deklarujący jej ochronę (Scott 2001). Ustawa ta definiuje: „Obszar dzikości (*wilderness*), w przeciwieństwie do obszarów, których krajobraz jest zdominowany przez człowieka i jego dzieła, jest obszarem gdzie teren i wspólnota życia nie jest zdominowane przez człowieka; gdzie człowiek jest tylko gościem”. Założeniem jest minimalizacja presji ludzkiej, zachowanie naturalnych procesów kształtujących krajobraz i ekosystemy, zachowanie bezdrożno-

ści, ale równocześnie dopuszczenie turystyki i rekreacji bez wykorzystywania pojazdów kołowych i pod warunkiem zachowania zasady „*leave no trace* – nie zostawiaj śladów”. Wyznaczone na podstawie tej ustawy w Stanach Zjednoczonych obszary *wilderness*, niekiedy stanowiące część parków narodowych, zajmują obecnie 443 tys. km² – tj. ok. 4,7% powierzchni USA, a 16% terenów publicznych. Status *wilderness area* ma obecnie 56% powierzchni amerykańskich parków narodowych, 18% terenów zarządzanych przez Służbę Lasów i 22% terenów zarządzanych przez Służbę Ryb i Zwierzyzny (Scott 2014). Podkreślana jest potrzeba ochrony elementów dzikości przyrody także w amerykańskich parkach narodowych (National Park Service 2014). Ten system ochrony obszarów dzikich wspomagany jest przez regulacje kontrolujące i ograniczające budowę nowych dróg na bezdrożnych dotąd obszarach leśnych (tzw. Roadless Rule, USDAFS 2015), a także przez ustawę umożliwiającą ochronę wyznaczonych „dzikich rzek” (National Wild and Scenic River) przed przekształceniami hydromorfologicznymi.

Podobne idee rozwijały się w innych miejscach świata. W Rosji pod koniec XIX w. geolog i gleboznawca V. V. Dokucaev po raz pierwszy zaproponował tworzenie „zapowiedników”, a w początku XX w. G. A. Kożewnikow (1908) ogłosił apel „O konieczności tworzenia obszarów chronionych dla ochrony rosyjskiej przyrody”. Autor ten zauważył, że ostatnia to chwila, by „*dla potrzeb ochrony zająć obszary o prawie pierwotnej przyrodzie, których to obszarów w Europie Zachodniej już praktycznie nie ma*”. Posługując się przykładami z Niemiec, wskazywał że ochrona różnorodności przyrody nie zastąpi ochrony jej naturalności: „*Niemieckie ogrody, parki, lasy i łąki nie wyglądają wcale jak pustynie pozbawione życia. Przeciwnie, w niektórych miejscach to życie aż kipi, nie bacząc, że teren jest gęsto zasiedlony przez ludzi. Ale życie to jest oczywiście dalekie od pierwotności. Tylko niektóre, określone gatunki dobrze współistnieją w warunkach kul-*

turowych, inne od nich uciekają. I jeśli nie podejmiemy odpowiednich środków dla ochrony pierwotnej przyrody, tak fauny, jak i flory, to zniknie ona bez śladu”. Dlatego postulował, jako konieczną – przede wszystkim w celach naukowych – ochronę ścisłą dużych obszarów, wskazując, że „*powinny one być chronione w najsurowszym tego słowa znaczeniu (...). Wszelkie działania, które mogą zakłócić naturalne warunki walki o byt, są tutaj niedopuszczalne (...). W odniesieniu do fauny powinny tam być zabronione wszelkie polowania i połów zwierząt, z wyjątkiem tych przypadków, kiedy konieczne jest to dla prowadzenia badań naukowych. W odniesieniu do flory konieczny jest zakaz wycinek leśnych, cięć sanitarnych, a nawet koszenia traw, a już z całą pewnością wszelkich zasiewów i nasadzeń*”. Twórczo rozwijali tę ideę inni rosyjscy i radzieccy uczeni-ekolodzy: N. F. Reimers, A. M., Krasnitski, F. R. Sztilmark, S. A. Dyrenkow. Zwracali oni m. in. uwagę, że ta tzw. ochrona absolutna „*rozciega się nie tylko na naturalne, mało zbadane fragmenty dzikiej przyrody, ale także na fragmenty zapowiedników podlegających poważnej presji człowieka; ochrona może być aktem odnawiania, swoistą »reanimacją« ekosystemu*” (Wojciechowski 2014). Specyficzną dla rosyjskiego kręgu kulturowego formą ochrony przyrody stał się tzw. zapowiednik – duży, odrębnie zarządzany obszar, chroniony biernie w celach naukowych, z którego w zasadzie wyeliminowane jest użytkowanie gospodarcze, a realizowane są głównie cele naukowo-poznawcze. Dziś istnieje ok. 170 obszarów chronionych o nazwie „zapowiednik” – głównie w Rosji (ok. 140), ale także na Ukrainie, w Turkmenistanie i na Białorusi (IUCN & UNEP 2014), choć ich funkcjonowanie nie jest wolne od problemów i nie zawsze jest zgodne z teoretycznymi, przedstawionymi wyżej założeniami.

2. „Ochrona dzikości” w deklaracjach światowej ochrony przyrody

Terminy „dzikość” (*wilderness*) i „dziki” (*wild*) są często używane w światowej ochronie przyrody. Ich rozumienie nie jest jednak jednoznaczne. Termin *wilderness* i *wilderness area* bywa rozumiany:

- politycznie – ogólnie jako wszelka dzika przyroda we wszystkich jej przejawach, nie zdominowana przez elementy antropogeniczne (to płynne i słabo ukonkretnione znaczenie może obejmować także obszary użytkowane ekstensywnie, społeczności żyjące „w harmonii z przyrodą” i z niej korzystające);
- kulturowo – jako wszystko to, co jest postrzegane i odbierane przez ludzi jako „dzikie” i „naturalne” (ze świadomością, że odbiór społeczny nie zawsze jest tożsamy z rzeczywistymi cechami ekosystemu czy krajobrazu);
- strukturalnie – jako obszar pozbawiony elementów infrastruktury antropogenicznej (w tym osad ludzkich, dróg itp.) i odległy od takich elementów;
- funkcjonalnie – jako obszar dziki, czyli nie użytkowany i nie wykorzystywany, nie zarządzany i nie kształtowany przez człowieka, a kształtowany wyłącznie (lub niemal wyłącznie) przez naturalne procesy przyrodnicze (może, lecz wcale nie musi być to związane z pierwotnością, tj. nie przekształcaniem przez człowieka w przeszłości).

Wszystkie te wątki, niekiedy przenikające się i przeplatające, obecne są w praktyce światowej ochrony przyrody.

Jak szerzej przedstawiono w dalszej części artykułu, „obszary dzikie” są jedną z powszechnie wyróżnianych kategorii przyrodniczych obszarów chronionych na świecie, mimo braku pełnej precyzji co do ich zdefiniowania. Jednym z ciał Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) jest robocza grupa ekspercka ds. ochrony *wilderness*.

Jednym z ważniejszych światowych podmiotów deklarujących werbalnie „ochronę

dzikości” jest The Wild Foundation (<http://www.wild.org>), założona w 1974 r., deklarująca za cel „ochronę dzikości wychodzącą naprzeciw potrzebom ludzkich społeczności, pracującą ponad kulturami i granicami”. Obecna siedziba fundacji znajduje się w USA, u początków jej powstania leżały jednak doświadczenia ochrony przyrody w Afryce Południowej. Deklarowana wizja dotyczy całego świata i zakłada, że „przyroda potrzebuje połowy” (Nature Needs Half) – celem do jakiego należy dążyć dla zachowania dobrze funkcjonującego ekosystemu Ziemi i różnorodności biologicznej, powinno być stworzenie systemu powiązanych obszarów „dzikich” zajmującego około połowy powierzchni światowych lądów i mórz. Równocześnie jednak rozumienie terminu *wilderness* jest szerokie – zakłada, że jako „dzikie” rozumie się obszary „o nienaruszonej ekologii” (*biologically intact*), ale niekoniecznie muszą one być nieużytkowane. Fundacja deklaruje, że „Wiele rdzennych populacji ludzkich zamieszkuje dzikie obszary na całym świecie, często odgrywając kluczową rolę w utrzymaniu ich dzikości i zabezpieczeniu ich przed zainwestowaniem”; „Istotą obszaru dzikiego jest fakt, że jest on miejscem gdzie zachowały się związki człowieka z dziką przyrodą. Nie ma znaczenia, czy mają one charakter rekreacji, czy tradycyjnego użytkowania ekosystemów, byle tylko te związki nacechowane były szacunkiem wobec dzikiej przyrody i jej docenieniem”. W praktyce więc ochrona *wilderness* w tym znaczeniu staje się niemal równoznaczna z całą ochroną przyrody.

Wokół Fundacji rozwinęła się The Wilderness Network, grupa niezależnych, lecz współpracujących organizacji i podmiotów.

The Wild Foundation jest organizatorem organizowanych od 1977 r. co 3 lata kongresów World Wilderness Congress; podkreśla się, że są one obecnie najstarszą serią imprez cyklicznych w całej światowej ochronie przyrody. W 2013 r. kongres taki, pod hasłem „Uczyńmy świat dzikszym miejscem”, odbył się w Salamance w Hiszpanii (Kotulak i Pawlaczyk 2013), a organizatorzy deklaro-

wali, że wybrali europejską lokalizację „w uznaniu dorobku Europy w przywracaniu *wilderness*”.

Związany z Fundacją jest International Journal of Wilderness (<http://ijw.org/>) – wydawane trzy razy w roku recenzowane czasopismo pomyślane jako ogólnosiwiatowe forum na temat idei ochrony dzikości, planowania ochrony obszarów dzikich i zarządzania takimi obszarami, a także miejsce publikacji wyników prac badawczych na temat obszarów dzikich i dostarczanych przez nie usług ekologicznych.

Ważnym think-tankiem działającym w sferze ochrony *wilderness*, ale także ogólniej w sferze przyrodniczych obszarów chronionych, jest amerykański federalny instytut badawczy Aldo Leopold Wilderness Research Institute (<http://leopold.wilderness.net/>).

The Rewilding Institute (<http://rewilding.org>) jest organizacją działającą na rzecz odtworzenia dzikich cech krajobrazów, szczególnie Ameryki Północnej i Środkowej. W jego działaniach akcentowana jest odbudowa populacji dużych drapieżników, uważanych za kluczowy element naturalnych układów ekologicznych.

W wielu pracach naukowych rozwijany jest nurt identyfikacji i kartowania „obszarów dzikich” – z założeniem, że obszary o takich cechach powinny być priorytetowo poddawane ochronie – na podstawie dostępnych danych geograficznych (np. McCloskey i Spalding 1989, Lesslie et al. 1993, Friz et al. 2000, Carver et al. 2002, Kvalbein 2011, Carver et al. 2013). Do celów takiego kartowania przyjmuje się zwykle, że „dzikość” (*wilderness*) jest konkretną cechą krajobrazu, która może być mierzona, kartowana i stopniowana (tzw. *wilderness continuum* – por. Lesslie i Taylor 1985, Plutzer et al. 2013, European Environmental Agency 2011).

Liczne odniesienia światowej ochrony przyrody do pojęcia „dzikości” nie oznaczają jednak braku nurtów krytycznych i przeciwnych. Ich wyrazem jest choćby polityka organizacji The Nature Conservancy, dekla-

rującej że: „*Dzika przyroda już nie istnieje; powinniśmy się skupić na mądrym oswojaniu przyrody*” (Kareiva et al. 2007). Taka idea kształtowania ekosystemów i krajobrazów dla zaspokojenia potrzeb człowieka promowana jest jako alternatywa i opozycja dla „ochrony dzikości”. Opozycja ta traci jednak swą logikę, gdy dostrzeże się, że zachowanie „dzikości” także może być potrzebą człowieka. Kulturową, psychiczną i społeczną potrzebą ludzką może być także życie w świecie nie do końca człowiekowi podporządkowanym, w świecie zawierającym elementy i obszary dzikie i nieprzewidywalne.

3. Obszary dzikie wśród światowych obszarów chronionych

Obszary „pozostawione przyrodzie”, na których zakłada się nieingerencję w naturalne procesy przyrodnicze, stanowią istotną część światowych obszarów chronionej przyrody. Trudne jest jednak wiarygodne policzenie, ile ich jest na świecie i jaką powierzchnię rzeczywiście zajmują.

Przyrodnicze obszary chronione już w samej nazwie deklarowane jako *wilderness*, czyli „obszary dzikie”, istnieją m. in. w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii, Nowej Zelandii, Południowej Afryce, Sri Lance, Finlandii (Kormos 2008). W rzeczywistości jednak lista obszarów chroniących elementy dzikości jest znacznie szersza i nieco inna.

W klasyfikacji obszarów chronionych przyjętej przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody, a mającej na celu stworzenie spójnego systemu umożliwiającego porównywanie statusu przyrodniczych obszarów chronionych w różnych krajach (Dudley 2008), wyróżniane są m. in.:

- kategoria Ia – ścisły rezerwat przyrody (obszar, który w celu ochrony przyrody jest pozostawiony jako nieużytkowany, do którego dostęp ludzi jest ograniczany i kontrolowany),

- kategoria Ib – obszar dziki (duży, nie przekształcony lub nieznacznie tylko przekształcony obszar, który zachował naturalny charakter, bez znaczących osad ludzkich, chroniony i zarządzany w celu zachowania go w stanie naturalnym),
- kategoria II – park narodowy (duży obszar naturalny lub niemal naturalny, wyłączony z użytkowania w celu ochrony procesów ekologicznych oraz charakterystycznych gatunków i ekosystemów, umożliwiający także, na zasadach zgodnych z wymogami ochrony walorów przyrodniczych i kulturowych, odwieżdżanie go w celach duchowych, naukowych, edukacyjnych i turystycznych).

Wśród ponad 209 tys. przyrodniczych obszarów chronionych na świecie, ujętych w światowej Bazie Obszarów Chronionych (IUCN i UNEP 2014), kategorię Ia przypisano 10 tys. obszarów, kategorię II – ponad 5 tys. obszarów, a kategorię Ib – niemal 3 tys. obszarów (trzeba jednak pamiętać, że aż 78 tys. obszarów ujętych w tej bazie nie zostało dotąd sklasyfikowanych). W praktyce, mimo istnienia wspólnych wytycznych (Dudley 2008), istnieje jednak znaczny margines niejednoznaczności praktycznego zastosowania klasyfikacji. Na przykład niektóre obszary deklarowane teoretycznie w ścisłej kategorii Ia okazują się obszarami zasiedlonymi przez lokalne społeczności, na których rozważa się albo dopuszczenie tradycyjnych form użytkowania lasu i rolnictwa, albo też sprzyjanie rozwojowi turystyki związanemu m. in. z budową dróg i ułatwianiu dostępu (np. Burgin i Zama 2014). Na statystykę poszczególnych kategorii znacząco wpływa stosunkowo liczne zaklasyfikowanie do kategorii Ia i Ib obszarów morskich, których ochrona polega na wykluczeniu możliwości rybołówstwa.

Szczególnie niejednoznaczna jest kategoria Ib, ponieważ kryteria „nieznacznego przekształcenia” i „stanu naturalnego” są bardzo różnie rozumiane. Wytyczne IUCN zakładają, że te obszary powinny być „nie-naruszone przez znaczącą aktywność czło-

wieka, wolne od współczesnej infrastruktury i zdominowane przez naturalne procesy i siły”, ale równocześnie jako jeden z celów ich funkcjonowania wskazuje się „umożliwienie rdzennym społecznościom praktykowania tradycyjnego sposobu życia, w tym ekstensywnego i zgodnego z celami ochrony użytkowania zasobów naturalnych”. Zależnie więc, czy położony się akcent na naturalność procesów (co powinno wykluczać użytkowanie, nawet przez takie społeczności), czy na „niemal naturalny charakter i brak współczesnej infrastruktury” (co może włączać obszary wraz z niektórymi zasiedlającymi je i żyjącymi z nich społecznościami ludzkimi), definicja tej kategorii może być – i jest – rozmaicie interpretowana.

W Europie deklarowanych jest 4,8 tys. „ścisłych rezerwatów przyrody” (Ia, różnej jednak wielkości), 466 „parków narodowych” (II) i 1249 „obszarów dzikich” (Ib). Także tu jednak nasuwają się liczne problemy interpretacyjne, związane z różnicami w praktycznym zastosowaniu klasyfikacji przez poszczególne państwa. Kategoria Ia zdominowana jest ilościowo przez skandynawskie rezerваты przyrody, zarówno duże jak i małe. W innych krajach europejskich są w niej ujęte także obszary bardzo małe, niekiedy wręcz o charakterze powierzchniowego pomnika przyrody (np. źródła Łaby bądź źródła Upy w Czechach). Niekiedy jednak włączane są tu duże obszary rzeczywiście pozostawione naturalnym procesom. W kategorii Ib ilościowo dominują zaliczone tutaj słowackie rezerваты przyrody. Największe i najważniejsze europejskie obszary rzeczywiście dzikie kryją się zazwyczaj w kategorii parków narodowych; w niektórych krajach różniące się statusem ochrony wewnętrzne strefy parków narodowych są wprowadzone do światowej bazy jako odrębne obszary, w innych zaś cały park przypisany jest według dominującej powierzchniowo kategorii.

Mimo to, klasyfikacja IUCN dostarcza w praktyce lepszych informacji o rzeczywistym statusie obszarów chronionych, niż samo krajowe nazewnictwo tych obszarów,

umożliwiają pewne, choć wciąż bardzo niedoskonałe, doprecyzowanie listy tych przyrodniczych obszarów chronionych, które mogą być uważane za „dzikie”. Przykładowo, w Finlandii w 1991 wyznaczono 12 obszarów określanych jako „*wilderness area*”, a położonych w Laponii. Ich założeniem jest jednak zachowanie bezdrożnego charakteru obszarów, ale utrzymanie i zachowanie tradycyjnych metod gospodarowania, w tym tradycyjnej kultury Saamów i wypasu reniferów. Są to więc obszary de facto gospodarczo użytkowane, choć w ekstensywny i w założeniach tradycyjny sposób. Wbrew swojej nazwie, nie są więc one wcale „obszarami dzikości” w sensie klasyfikacji IUCN – są w niej uznawane za obszary kategorii VI, czyli obszary zrównoważonego użytkowania zasobów przyrodniczych. Dla fińskiego systemu ochrony przyrody charakterystyczne jest natomiast szerokie zastosowanie biernej ochrony ekosystemów w tradycyjnych formach ochrony przyrody – parkach narodowych, rezerwach oraz na tzw. chronionych terenach rekreacyjnych.

Podobnie, niektóre parki narodowe, także europejskie i polskie¹, IUCN słusznie klasyfikuje nie w kategorii II – parku narodowego, ale w kategorii V – chronionych krajobrazów. Takie obszary są zwykle dość silnie przekształcone i chronią raczej krajobraz kulturowy, nie przyczyniają się zwykle do ochrony „terenów dzikich” rozumianych jako tereny z dominacją naturalnych procesów. Wiele dużych obszarów chronionych biernie odnaleźć można natomiast w europejskich parkach narodowych sklasyfikowanych w kategorii II IUCN.

4. Bezdrożność jako cecha wymagająca ochrony

Istotną cechą obszarów uznawanych za dzikie, przynajmniej w rozumieniu strukturalnym,

jest brak na nich dróg. Dlatego jednym z wątków światowego ruchu na rzecz ochrony dzikości jest ruch na rzecz zachowania obszarów bezdrożnych. W Stanach Zjednoczonych doprowadzono do powstania prawnych mechanizmów ograniczających budowę dróg w lasach (por. wyżej). Konieczność zachowania i ochrony „obszarów bezdrożnych” jest podnoszona na międzynarodowych forach ochrony przyrody (np. tzw. Inicjatywa Obszarów Bezdrożnych – Roadless Areas Initiative promowana przez Society of Conservation Biology; por. np. <http://www.roadfree.org>). Zwolennicy tego ruchu starają się np., by zachowanie obszarów leśnych w stanie bezdrożnym było promowane w mechanizmach finansowania redukcji emisji gazów cieplarnianych (Parlament Europejski 2013). Obszerna i wciąż poszerzająca się jest też wiedza naukowa na temat wpływu dróg różnego typu na przyrodę. Postulowane jest, by zachowanie obszarów bezdrożnych stawiać za jeden z celów polityki ochrony przyrody (np. Selva et al. 2011).

Bezdrożność jest cechą, która w miarę łatwo daje się mierzyć, dlatego jest często wykorzystywana jako kryterium przestrzennej identyfikacji i delimitacji obszarów dzikich. W ramach serwisu środowiskowego Google (<https://earthengine.google.org>) udostępniana jest światowa mapa obszarów oddalonych od dróg, choć jej metodyczne podstawy budzą pewne wątpliwości – oparta jest o posiadane przez Google dane o drogach, a te są różnej jakości i kompletności w poszczególnych częściach świata. Nie ma wątpliwości, że obszary bez sieci dróg w skali świata zanikają, a w skali Europy – z wyjątkiem jej północnych krańców i terenów górskich – niemal zupełnie już zanikły. Tymczasem, dla niektórych gatunków zwierząt takie obszary mogą mieć kluczowe znaczenie. Przykładowo, w polskiej strategii ochrony niedźwiedzia brunatnego (Selva et al. 2012) podkre-

1 Wigierski Park Narodowy i Ojcowski Park Narodowy (przyp. aut.)

śla się znaczenie obszarów bezdrożnych jako maceczników tego gatunku. Autorzy Strategii podjęli próbę ich identyfikacji, poszukując zwartych obszarów o powierzchni > 4 km², odległych o co najmniej 500 m od dróg i szlaków. Na ponad 20 000 km² sumarycznej powierzchni Karpat Polskich, tak przyjęte kryterium bezdrożności spełnia zaledwie około 103 km² w 14 bezdrożnych obszarach – 12 w Bieszczadach i 2 w Tatrach. Dodatkowo, bieszczadzkie obszary bezdrożne poza parkiem narodowym mogą wkrótce zniknąć w wyniku realizacji masowych zamierzeń inwestycyjnych tamtejszych nadleśnictw w zakresie rozbudowy sieci dróg leśnych.

5. Rozwój idei ochrony obszarów dzikich w Unii Europejskiej

5.1. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 2009 r. i działania ją wdrażające

Idea ochrony *wilderness* pierwotnie rozwijana była raczej poza Europą zachodnią, jednak pod koniec XX w. zapłodniła także umysły europejskich przyrodników. Na przełomie XX i XXI w. idea ta pojawiła się zwłaszcza w Niemczech i Austrii, choć także w innych krajach, w rozważaniach związanych z zarządzaniem parkami narodowymi (por. Lupp et al. 2011 i lit. tam cyt.). Do pionierów akcentujących konieczność ochrony naturalnych dzikich obszarów w Europie, należała wspomniana dalej fundacja Pan-Parks, choć jej motywacja do ochrony naturalnych obszarów i procesów wiązała się raczej z komercyjnym ich wykorzystaniem jako unikatowego produktu turystycznego. Pojawiały się głosy o potrzebie ochrony obszarów dzikich rozumianych nie tylko jako nie przekształcone pozostałości pierwotnej przyrody, ale także jako obszary wtórnie pozostawione przyrodzie, a także jako obszary specjalnie kształtowane w kierunku umożliwienia ludziom kontaktu z cechami i procesami typowymi dla dzikiej przyrody (Ko-

warik 2005, Lupp et al. 2011 i lit. tam cyt.). Główny nurt działań na rzecz europejskiego *wilderness* pozostał jednak skoncentrowany na naturalnych obszarach kształtowanych przez naturalne procesy.

Ruch na rzecz obszarów dzikiej przyrody w Europie zaowocował w 2008 r. sporządzeniem, w ramach prac Parlamentu Europejskiego, raportu na temat potrzeby ochrony takich obszarów (Heygi 2008), a w lutym 2009 r. przyjęciem rezolucji Parlamentu (Parlament Europejski 2009). W rezolucji tej, Parlament wzywa Komisję Europejską do:

- zdefiniowania obszarów dzikiej przyrody,
- zlokalizowania i skatalogowania obszarów dzikiej przyrody w Europie,
- zbadania wartości i korzyści z dzikiej przyrody,
- opracowania strategii ochrony dzikiej przyrody, spójnej z dyrektywą ptasią i siedliskową,
- rozwoju obszarów dzikiej przyrody, także w sieci Natura 2000.

W maju 2009 r. prezydencja czeska wspólnie z Komisją Europejską zorganizowała w Pradze konferencję „Obszary dzikiej przyrody i duże obszary naturalnej przyrody” (Coleman i Aykroyd 2009). Konferencję otwierał Vaclav Havel, zwolennik ochrony *wilderness* w Europie. Podsumowaniem konferencji było tzw. „Poselstvi z Prahy” – deklaracja polityczna podkreślająca znaczenie obszarów dzikiej przyrody w Europie i wyciszająca, co dla ich ochrony powinno być zrobione.

W wykonaniu rezolucji Parlamentu oraz programu Poselstvi z Prahy:

- wypracowano propozycję „europejskiej” definicji obszarów dzikiej przyrody (zob. dalej), zbliżającą się do kryterium funkcjonalnego (kształtowanie przez naturalne procesy przyrodnicze);
- Europejska Agencja Ochrony Środowiska opublikowała mapę natężenia cech „dzikości” w Europie (European Wilderness Quality Index - European Environmental Agency 2011), wykorzystującą

koncepcję tzw. *wilderness continuum*; a bazującą na pracach Wildland Research Institute (Fisher et al. 2010);

- opracowano pierwszą wersję katalogu obszarów dzikiej przyrody w Europie (European Wilderness Register – Kuiters et al. 2013).

Konferencja praska stała się początkiem działania inicjatywy Wild Europe (<http://http://www.wildeurope.org/>), której członkami są m. in. Rada Europy, Komisja Europejska, IUCN, Birdlife International, ECNC, Federacja Europarc, UNESCO i kilka innych europejskich organizacji ekologicznych.

Europejska Strategia Ochrony Różnorodności Biologicznej na okres do 2020 r. (Komisja Europejska 2011) w celu realizacji celów odnoszących się do lasów, zawiera m. in. działanie „ochrona obszarów dzikiej przyrody” (*wilderness areas*) i akcentuje konieczność ochrony lasów naturalnych (*old-growth forests*). Po raz pierwszy termin *wilderness* pojawił się w dokumencie tej rangi. Inicjatywa Wild Europe zamierza opracować europejską strategię ochrony *old-growth forests*.

Równoległe do idei ochrony dzikich obszarów, rozwijana jest idea przywrócenia Europie dużych gatunków dzikich zwierząt. Co najmniej kilkadziesiąt takich gatunków wykazuje obecnie symptomy odbudowy swojego europejskiego zasięgu (Deinet et al. 2013). Obecność różnorodnej fauny dużych dzikich zwierząt tradycyjnie jest postrzegana jako jedna z cech dzikości, przynajmniej w znaczeniu politycznym i kulturowym. Komisja Europejska podejmuje np. działania na rzecz ochrony i przywrócenia Europie populacji dużych drapieżników, polegające przede wszystkim na organizacji platformy dyskusji na temat sposobów odbudowy populacji i zasięgu tych gatunków – w środowiskach rolników budzi to bowiem w całej Europie protesty społeczne. Dyskusyjnym tematem jest np., czy dla zapewnienia akceptacji społecznej dla powrotu tych gatunków można zgodzić się na ograniczone użytkowanie łowieckie ich populacji i czy można

nieco poluzować obecne wymogi ich ścisłej ochrony w Unii Europejskiej, np. przekazując prawo do decyzji na ten temat na niższe poziomy lokalne. Dyskusyjne jest też, jaki jest związek ochrony dzikich zwierząt i ochrony dzikich obszarów – czy zachodzący proces odtwarzania się europejskich populacji niektórych gatunków do Europy to efekt ich dostosowania się do krajobrazów przekształconych i nie mających cech *wilderness*, czy też proces, do którego właśnie niezbędne jest istnienie obszarów o cechach *wilderness*, stanowiących dla rozważanych gatunków siedliska optymalne, ważne dla zasilania ich populacji (w stosunku do dużych drapieżników zob. np. Chapron et al. 2014 i dyskusja po tym art.).

5.2. Europejska konkretyzacja pojęcia *wilderness*

Europejska robocza definicja obszarów dzikiej przyrody (Wild Europe 2013) proponuje następującą terminologię:

- Obszar dzikości (*wilderness area*) to obszar kształtowany przez naturalne procesy przyrodnicze, złożony z rodzimych siedlisk przyrodniczych i gatunków, wystarczająco duży, by umożliwić zachodzenie naturalnych procesów przyrodniczych. Powinien być nie przekształcony przez człowieka, albo tylko nieznacznie przekształcony, bez aktualnej aktywności ludzkiej, osad ludzkich, infrastruktury i antropogenicznych elementów w krajobrazie.
- Obszar dziki (*wild area*) to mniejszy, bardziej przekształcony, obszar w wysokim stopniu kształtowany przez naturalne procesy.

Podejście to jest przykładem definicji dobrze opartej o kryterium funkcjonalne (dominację naturalnych procesów) – znacznie bardziej konkretnej niż „polityczne” rozumienie terminu *wilderness*, popularne na świecie. Przekłada się ono w praktyce na starania o ochronę dużych obszarów me-

todą tzw. *non-intervention management*, tj. ochrony biernej.

Definicja ta pozostaje obecnie centralnym sposobem rozumienia terminu *wilderness* w Europie, choć nadal słowo to funkcjonuje także w innych znaczeniach. Nurt mierzenia, oceny i kartowania *wilderness* (por. wyżej) opiera się wciąż raczej na definicji strukturalnej (brak elementów antropogenicznych w krajobrazie), prawdopodobnie dlatego, że dane o takich elementach są łatwo dostępne i znacznie łatwiej je analizować, niż sposoby zarządzania i użytkowania terenu. Rozwija się nurt akcentujący kulturowe rozumienie pojęcia *wilderness* (np. Lupp et al. 2011, Lupp et al. 2013). Deklaracje i wizje organizacji działających na rzecz *wilderness* (zob. dalej) zbliżają się często do szerokiego, „politycznego” rozumienia tego terminu.

5.3. Ochrona bierna i obszary dzikie a Natura 2000

Podstawowym narzędziem ochrony przyrody w Unii Europejskiej jest sieć obszarów Natura 2000. Deklarowanym celem istnienia tej sieci jest osiągnięcie przez chronione w niej gatunki i siedliska przyrodnicze stanu określanego jako „właściwy stan ochrony” (*favourable conservation status*, FCS), by w ten sposób przyczynić się do zachowania różnorodności biologicznej Europy. Założenie sieci Natura 2000 polega więc na dążeniu do uzyskania określonego stanu ekosystemów i populacji. Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że filozofia ochrony przyrody w sieci Natura 2000 jest sprzeczna z ideą ochrony *wilderness*, polegającą generalnie na dopuszczeniu naturalnych procesów przyrodniczych.

Opublikowano jednak wiele przykładów, pokazujących że na dużych, chronionych biernie obszarach w Europie, stanowiących jednocześnie obszary Natura 2000 stan ochrony większości gatunków i siedlisk przyrodniczych jest bardzo dobry (por. przykłady i dalsza lit. zebrana w: Hußlein et al. 2008,

Kiener et al. 2008, Pawlaczyk 2009, Borza i Vancura 2009a, Borza i Vancura 2009b, Pawlaczyk 2010, Arany 2013, Catchpole 2013). Właśnie bierna ochrona takich obszarów jest środkiem do optymalizacji ich wkładu w osiągnięcie właściwego stanu ochrony odpowiednich siedlisk i gatunków w skali regionów biogeograficznych.

Ujawniły się jednak także przypadki sprzeczności między ochroną obszarów Natura 2000 a ochroną *wilderness*. Takie dylematy dotyczą np. ochrony dawnych poligonów wojskowych w Niemczech – czy dążyć do utrzymania cennych elementów przyrody (w tym wrzosowisk), czy też przeznaczyć dawne poligony na duże obszary oddane wtórnie dziczejące, tj. oddane spontanicznym procesom przyrodniczym.

Na zlecenie Komisji Europejskiej opracowano i opublikowano w 2011 r. wytyczne „Wilderness a Natura 2000” (Kuiters et al. 2011), pokazujące w jakich przypadkach, ochrona bierna dużych obszarów może być spójna z ich wyznaczeniem i ochroną jako obszarów Natura 2000. Ochrona bierna w sieci Natura 2000 może też znaleźć zastosowanie jako dobry sposób przywracania właściwego stanu ochrony, tj. renaturyzacji ekosystemów. Renaturyzacja polegająca na „naprawie” naturalnych procesów przyrodniczych kształtujących ekosystem jest zwykle skuteczniejsza (i tańsza) niż próby sztucznego ukształtowania ekosystemu na podobieństwo teoretycznego wzorca. Ochrona bierna była, jest i będzie więc ważnym narzędziem ochrony przyrody, w tym także ochrony obszarów Natura 2000, choć nie może być narzędziem jedynym – nie nadaje się np. do ekosystemów półnaturalnych.

5.4. Ochrona obszarów dzikich w polityce ochrony przyrody wybranych państw

W niemieckiej strategii ochrony różnorodności biologicznej (Federal Ministry of Environment 2007), przyjętej przez rząd fe-

deralny, jako cel do osiągnięcia postawiono „do roku 2020, na co najmniej 2% terytorium Niemiec, Matka Przyroda będzie znów mogła rozwijać się bez zakłóceń, zgodnie ze swoimi własnymi prawami, a obszary dzikiej przyrody będą mogły ewoluować (...) Do 2020 r., lasy rozwijające się w sposób naturalny będą stanowiły co najmniej 5% powierzchni leśnej”. W ramach realizacji tej strategii podjęto studia i prace nad wyznaczeniem takich obszarów i rzeczywistym poddaniem ich biernej ochronie (Klein 2014). W lasach chodzi tu o wyznaczanie fragmentów lasu oddawanych naturalnym procesom – zakłada się, że muszą one być większe od 0,3 ha. Natomiast cel dotyczący co najmniej 2% obszarów dzikiej przyrody ma być osiągnięty za pomocą dużych obszarów, co do zasady > 1000 ha (wyjątkowo, dla ekosystemów azonalnych, >500 ha) – w tym zarówno obszarów niemal naturalnych, jak i obszarów „pozostawianych do wtórnego zdziczenia”, np. na likwidowanych poligonach wojskowych.

Strategia federalna wpłynęła na działania poszczególnych landów. W 2014 r. w Badenii-Wirtembergii doprowadzono do powołania nowego Parku Narodowego w Schwarzwaldzie. Nadrenia-Północna Westfalia deklaruje dążenie do utworzenia Parku Narodowego Senne-Egge/Teutoburger Wald, a Nadrenia-Palatynat planuje w 2015 r. utworzenie parku narodowego Hunsrück-Hochwald. Badenia-Wirtembergia oraz Nadrenia-Palatynat deklarują podwyższenie udziału lasów wyłączonych z gospodarowania do 10% (Klein 2014). Wiodące niemieckie organizacje ekologiczne w 2010 r. podpisały się pod porozumieniem deklarującym współdziałanie na rzecz ochrony dzikich obszarów – tzw. rezolucją poczdamską.

Podejście to przekłada się silnie na sposoby ochrony ekosystemów, przede wszystkim leśnych, w niemieckich parkach narodowych, dla którego charakterystyczny jest duży udział wielkopowierzchniowej ochrony biernej – stosowanej także w sytuacjach rozległych zaburzeń (np. gradacje kornika w Parku Narodowym Las Bawarski, w Par-

ku Narodowym Harzu), jak i do lasów silnie zniekształconych (np. drzewostany sosnowe w Parku Narodowym Müritz). Podejście to wyrażone zostało jako stanowisko niemieckiego oddziału stowarzyszenia zarządców obszarów chronionych (Europarc Deutschland 2009), jak również wyrażone w wypracowanych „standardach jakości” ochrony niemieckich parków (Kemkes et al. 2008). Zasada klasyfikacji obszarów chronionych IUCN (Dudley 2008) polegająca na wymaganium, by 75% przyrodniczego obszaru chronionego miało charakter odpowiadający kategorii od jakiej ten obszar jest klasyfikowany, została w Niemczech zinterpretowana jako wymóg, by 75% powierzchni każdego parku narodowego zostało docelowo oddane naturalnym procesom przyrodniczym. Co do zasady, wskaźnik ten powinien być osiągnięty w ciągu 30 lat od utworzenia parku. Obszary ochrony biernej powinny być ciągłe i zwarte; dłuższy termin lub odmienne podejście dopuszcza się tylko w szczególnych przypadkach – w parkach o znacznym udziale własności niepublicznej lub w związku z koniecznością ochrony wielkopowierzchniowych ekosystemów półnaturalnych o znaczeniu europejskim (Kemkes et al. 2008). Realizacja tego celu nasuwa oczywiście problemy, zwłaszcza tam gdzie w granicach parków znalazły się znaczne powierzchnie silnie zniekształconych lasów (Helland et al. 2012), jest jednak oczywiście wdrażana i konsekwentnie wyrażana w planach ochrony poszczególnych parków, także jako stopniowe wygaszanie ingerencji w ekosystemy (np. Müritz Nationalpark 2004, Nationalparkverwaltung Harz 2011, Lupp et al. 2013). Podejście to zwykle nie obejmuje jednak zarządzania populacjami dużych dzikich roślinożerców, ponieważ uważa się, że niemieckie parki narodowe są zbyt małe i zbyt słabo izolowane, by można było zupełnie zaprzestać ingerencji w populacje zwierzyny, choć powinny one być ograniczane i dostosowane ściśle do celów ochrony parku narodowego (Europarc Deutschland 2012, Scherfose 2014).

W Austrii rozwój obszarów zdominowanych przez naturalne procesy także znajduje się w orbicie zainteresowań federalnego Ministerstwa Życia² (Hasler 2013). Austriacki Komitet Doradczy ds. Różnorodności Biologicznej zaleca rozwój obszarów kształtowanych przez naturalne procesy przyrodnicze, zarówno przez tworzenie w tym celu nowych obszarów chronionych, jak i przez powiększanie stref chronionych biernie w istniejących parkach narodowych, zwłaszcza w lasach. Nie wyznaczono jednak konkretnych celów powierzchniowych ani procentowych. Austriacka strategia rozwoju parków narodowych (Nationalparks Austria 2010) zakłada, że każdy z parków w ciągu 20 lat powinien doprowadzić do wyznaczenia obszarów kształtowanych przez naturalne procesy.

Sztandarowymi austriackimi przykładami ochrony obszarów naturalnie rozwijającej się przyrody są: rezerwat Dürrenstein / Rothwald w Dolnej Austrii (<http://www.wildnisgebiet.at/>; por. także Leditzing i Fischer (2013) i wydawany przez rezerwat rocznik naukowy *Silva Ferra* przedstawiający wyniki lokalnych badań przyrodniczych) oraz Park Narodowy Alp Wapiennych (Kalkalpen - <http://www.kalkalpen.at/>). Oba obiekty są dowodem przydatności wielkoobszarowej ochrony biernej także do osiągnięcia celów ochrony obszarów Natura 2000, a zarazem miejscem badań naukowych potwierdzających kluczowe znaczenie biernie chronionych obszarów leśnych dla zachowania leśnej różnorodności biologicznej.

Austriacka służba parków narodowych wypracowała stanowisko na temat podejścia do gradacji kornika w górskich drzewostanach świerkowych w parkach narodowych, zalecające strefowanie lasów (Nationalpark Austria 2013) – pozostawienie rdzeniowych części parku bez interwencji, przy ewentualnej ingerencji w wąskiej, kilkusetmetro-

wej strefie buforowej wzdłuż granic obszaru chronionego, dla zapobieżenia ewentualnym negatywnym oddziaływaniom na obszary sąsiednie.

W Irlandii interesującą próbą stworzenia dzikiego obszaru przyrodniczego jest projekt Wild Nephin. Na 11 tys. ha terenu, stanowiącego mozaikę torfowisk, wrzosowisk i sztucznych drzewostanów świerka sitkajskiego i sosny wydmowej, będącego wcześniej w użytkowaniu pasterskim i leśnym, zakłada się wygaszenie wszelkiego użytkowania. W 15-letnim okresie przejściowym w lasach mają być wykonane zabiegi unaturalniające, polegające przede wszystkim na wycięciu części drzew dla zróżnicowania struktury, ale z pozostawieniem ściętych drzew na miejscu, co ma „naśladować naturalną katastrofę”. Projekt ten jest wspólnym przedsięwzięciem irlandzkich służb ochrony przyrody i państwowej agencji leśnej Coillte.

5.5. Europejski ruch społeczny na rzecz ochrony obszarów dzikich

Pionierem współczesnej promocji ochrony *wilderness* w Europie była fundacja PanParks, założona w 1998 r. przez WWF i holenderską firmę turystyczną Molecaten. Fundacja zajmowała się certyfikacją zainteresowanych parków narodowych Europy, według standardów obejmujących z jednej strony posiadanie obszaru dzikiej, biernie chronionej przyrody o powierzchni > 10 tys. ha, a z drugiej – rozwój wysokiej jakości produktu turystycznego, w tym umożliwiającego poznanie elementów dzikiej przyrody. W pierwotnych założeniach dzikość traktowana więc była jako element produktu turystycznego. W praktyce, fundacja angażowała się silnie w działania na rzecz promocji obszarów dzikiej przyrody i we wskazywanie

2 Ministerium für Lebenwertes, dosł. Ministerstwo Wartości Życia – półoficjalna nazwa austriackiego federalnego Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa, Środowiska i Gospodarki wodnej.

zalet wielkoobszarowej ochrony biernej jako metody ochrony przyrody (Vancura et al. 2008). Współpracującymi z fundacją, certyfikowanymi przez nią parkami były: Central Balkan, Fulufället, Majella, Oulanka, Pananjärvi, Retezat, Rila, Borjomi-Kharagauli, Southwestern Archipelago, Peneda-Gerês, Soomaa, Čepkeliai-Dzūkija, Küre, a przez kilka lat także Bieszczadzki Park Narodowy.

Fundacja PanParks w 2014 r. zbankrutowała i została zlikwidowana, ale jej zaangażowani w ochronę *wilderness* działacze znaleźli się wśród założycieli European Wilderness Society i tam przenieśli swoją aktywność.

Europejskie Towarzystwo Dzikich Obszarów (European Wilderness Society, EWS) jest powstałym w 2013 r. stowarzyszeniem, zarejestrowanym w Austrii, lecz działającym w całej Europie, stanowiącym współcześnie centralne ogniwo społecznej aktywności na rzecz ochrony *wilderness*. Strona internetowa Towarzystwa (<http://wilderness-society.org/>) jest portalem informacyjnym na ten temat. Towarzystwo rozpoczęło wydawanie kwartalnika European Wilderness Journal, a w 2014 r. zorganizowało konferencję Wilderness Academy, która ma być kontynuowana corocznie. Działa przez nawiązywanie współpracy z podmiotami zarządzającymi wielkopowierzchniowymi obszarami ochrony biernej lub zamierzającymi takie obszary stworzyć. Deklarowany cel to objęcie taką ochroną 5% powierzchni Europy. Towarzystwo uważa, że środkiem do tego celu powinna być Europejska Konwencja o Obszarach Dzikiej Przyrody i pracuje nad jej projektem.

Dla zainteresowanych obszarów chronionych, EWS opracowało standardy jakości obszarów dzikich i sposoby audytu takich obszarów (European Wilderness Society 2014). Standardy zakładają cztery poziomy jakości *wilderness* – od brązowego do platynowego, zależnie od wielkości obszaru, konsekwentności jego biernej ochrony oraz braku śladów działań człowieka. Towarzystwo dostrzega samostanną, niematerialną wartość dzikiej przyrody, choć uważa także,

że dzikość jest potencjalnie poszukiwanym przez człowieka i możliwym do sprzedaży produktem turystycznym - ten aspekt działalności nie jest jednak tak silnie eksponowany jak w przypadku PanParks.

Innym podmiotem działającym na rzecz „dzikości” jest holenderska fundacja Rewilding Europe, czyli w dosłownym tłumaczeniu Zdżyczenie Europy (<http://www.rewildingeurope.com/>). Jej celem jest działanie na rzecz przywrócenia „dzikości” w krajobrazach Europy (posługuje się hasłem „Uczyńmy Europę dzikszym miejscem” i stawia sobie za cel „zdżyczenie” 1 mln ha do 2020 r.), ale rozumiane specyficznie – z akcentem na przywrócenie „naturalnych” układów troficznych, w tym w szczególności silnych populacji dużych roślinożerców i drapieżników. Fundacja podziela pogląd, że *wilderness* powinna być definiowana funkcjonalnie jako dominacja naturalnych procesów, ale uważa, że kluczowe wśród tych procesów są procesy generowane przez makrofaunę. Uważa, że to populacje zwierząt – a w zasadzie ich funkcje ekologiczne – są podstawowym elementem, decydującym o „dzikości” ekosystemów i krajobrazów. Poglądy te bliskie są szeroko znanym, choć budzącym kontrowersje w świecie naukowym poglądom Very (2000) na temat roli roślinożerców w pierwotnych krajobrazach Europy.

W konsekwencji, Fundacja promuje ochronę i reintrodukcję żubrów i tarpanów oraz odtwarzanie bydła turopodobnego. W miejsce wymarłych lub z innych względów brakujących gatunków roślinożerców godzi się także na promowanie prymitywnych ras bydła i ekstensywnego wypasu. Bliskie są jej także działania na rzecz dużych drapieżników. Działania skupiają się na kilku dużych obszarach Europy: Karpaty Wschodnie, Karpaty Południowe, Delta Dunaju, Rodopy, Velebit, Centralne Apeniny, Zachodnia Hiszpania; zaawansowanie na poszczególnych obszarach jest jednak rozmaite. Rewilding Europe próbuje działać na rzecz ekonomicznej i społecznej stabilności tych obszarów w warunkach wycofywania się z nich inten-

sywnego rolnictwa, przedstawiając intensyfikację sprzedaży produktów lokalnych oraz ekoturystyki bazującej na „dzikich” wartościach jako alternatywny sposób rozwoju dla społeczności lokalnych.

Instytut Badawczy Terenów Dzikich (Wildland Research Institute, <http://www.wildlandresearch.org/>) jest komórką Uniwersytetu w Leeds (Anglia), specjalizującą się w badaniach związanych z tematyką wilderness, w tym szczególnie jego kartowania. Badania są prowadzone na całym świecie, w szerokim stopniu dotyczą jednak także Europy. Instytut silnie angażuje się w opracowania eksperckie na temat ochrony dzikiej przyrody w Europie, a jego kadry blisko współpracują z European Wilderness Society.

Zaangażowanie w ideę ochrony *wilderness* deklaruje również organizacja promująca fotografię przyrodniczą dzikich obszarów – Wild Wonders of Europe (<http://www.wild-wonders.com/>). Elementy działań na rzecz dzikich obszarów pojawiają się też w działalności innych organizacji, np. WWF oraz mniejszych organizacji krajowych.

5.6. Europejska opozycja przeciwko ochronie biernej

Szersze rozprzestrzenienie się argumentów, wskazujących że ochrona bierna może być często optymalnym przyrodniczo sposobem ochrony ekosystemów leśnych, wywołało reakcję ze strony właścicieli i zarządców lasów, zainteresowanych ich użytkowaniem i realizacją ochrony przyrody leśnej bez uszczerbku dla samej idei ciągłego i trwałego użytkowania lasów. Europejska Konfederacja Właścicieli Lasów oraz Europejskie Stowarzyszenie Lasów Państwowych wydały w 2013 r. deklarację (CEPF i EUSTAFOR 2013) stwierdzającą, że: „wprowadzenie koncepcji ochrony obszarów dzikich (*wilderness*) i ochrony biernej jest zupełnie nowym wymiarem dyskusji o wdrażaniu dyrektywy siedliskowej, burzącym dotychczasową wizję

podejścia zintegrowanego, nie biorącym pod uwagę społecznych, ekonomicznych i ekologicznych uwarunkowań lasów, obcym dla dziedzictwa kulturowego Europy”. Zwłaszcza pierwsze z tych stowarzyszeń stara się aktywnie przeciwdziałać wszelkim próbom promocji ochrony biernej jako właściwego sposobu ochrony leśnych siedlisk przyrodniczych w obszarach Natura 2000.

Podobne głosy krytyczne pojawiają się w poszczególnych państwach. Wspomniane wyżej, niemieckie inicjatywy tworzenia nowych parków narodowych (i następnie ich biernej ochrony) napotykają na silny opór społeczny. Zwolennicy parków akcentują zwykle ich znaczenie dla rozwoju turystyki oraz usługi ekosystemowe dostarczane przez tak chronione ekosystemy, przeciwnicy podnoszą, że te same usługi dostarczane byłyby lepiej i pewniej przez lasy kształtowane przez leśników (por np. <http://www.unser-nordschwarzwald.de/>)

5.7. Wizja dzikiej Europy

Na kongresie Wild'10 w Salamance, w październiku 2013 r. ogłoszona została wspólna deklaracja 9 europejskich organizacji działających na rzecz ochrony *wilderness* – wizja dzikiej Europy (Sylvén i Widstrand 2013):

„W 2023 r. dzikie obszary, dzikie zwierzęta i dzika przyroda będą kluczowym elementem europejskiej tożsamości. Odnowione relacje z dziką przyrodą będą elementem nowoczesnego społeczeństwa XXI wieku, źródłem zdrowia i szczęścia dla wielu ludzi: młodych i starych, mieszczan i mieszkańców wsi, jak Europa długa i szeroka. Wszystkie ocalałe skrawki dzikiej przyrody w Europie znajdą odpowiednią ochronę, ich zachowanie będzie postrzegane jako niezbędna inwestycja w przyszłość.

Zdżiczenie, odtwarzanie naturalnych procesów na lądzie, morzu, mokradłach i rzekach stanie się elementem paradygmatu ochrony przyrody i zarządzania przyrodą.

Walenie, foki, wilki, orły, bobry, wydry, żubry, jelenie, tuńczyki, łososie, jesiotry, dorsze odbudują swoje populacje, dając nam radość, inspirację i dochody. Priorytetem rozwoju obszarów wiejskich będzie „rozwoj dla przyrody i oparty na przyrodzie”. Zarządcy terenów lądowych, wód, zasobów zwierzyny i zasobów morza na nowo zdefiniują zarządzanie tymi zasobami, uwzględniając w nim wartości, których dostarcza dzika przyroda. Powstaną nowe – publiczne i prywatne - formy aktywności gospodarczej, bazujące na istnieniu dzikiej przyrody i nieniszcząco korzystające z niej. Obszary chronione, w tym sieć Natura 2000 i Emerald, będą postrzegane jako kluczowy kapitał niezbędny do budowy przyszłej pomyślności. Prawo ochrony przyrody będzie powszechnie przestrzegane, a zainteresowanie przyrodą stanie się jednym z priorytetów społeczeństwa”.

Aby do tego doprowadzić, sygnatariusze wizji deklarują konieczność działania i współdziałania szczególnie w następujących sferach:

- troska o naturalne procesy na lądzie, w wodach i na morzu;
- troska o „gatunki zwornikowe”, w tym duże drapieżniki;
- pełna ochrona ocalałych jeszcze pozostałości dzikiej przyrody;

- wspieranie unaturalniania i dziczenia, odbudowy naturalnych procesów;
- inwestowanie w przedsięwzięcia gospodarcze korzystające w zrównoważony sposób z wartości dzikiej przyrody, tak by znaleźć interes także ekonomiczny w jej ochronie;
- budowa, wspólnie z właścicielami i zarządcami lądu, wód i morza, nowego paradygmatu zarządzania zasobami, w którym będzie miejsce dla naturalnych procesów i dzikiej przyrody;
- mechanizmy finansowe wspierające dziką przyrodę;
- budowa jej postrzegania w świadomości społecznej;
- monitoring, badania, upowszechnianie istniejącej i nowej wiedzy.

Choć wizja ta wydawać się może nieosiągalnym marzeniem, choć samo słowo „dzikość” wciąż bywa rozmaicie i nie zawsze precyzyjnie rozumiane, choć posługujący się nim przyrodnicy różnią się co do szczegółów celów, które chcieliby osiągnąć, to jednak jest faktem, że w ciągu kilku ostatnich lat paradygmat ochrony dzikości zdobył istotną pozycję w europejskiej ochronie przyrody, wprowadzając do niej nowe prądy. A może raczej powrócił do znaczenia, jakie miał w tej ochronie przyrody pierwotnie.

LITERATURA

- ARANY I. (Ed.). 2013. Four Highlights from Natura 2000 Forests: NGO recommendations on management. CEEWeb for Biodiversity, Budapest.
- BORZA E., VANCURA V. (Eds.). 2009a. Last of the wild. Overview of status and monitoring of some wilderness related species in the Natura 2000 network. PAN Parks Foundation.
- BORZA E., VANCURA V. (Eds.). 2009b. As nature intended. Practice examples of wilderness management in the Natura 2000 network. PAN Parks Foundation.
- BURGIN S., ZAMA E.F. 2014. Community-Based Tourism - Option for Forest-Dependent Communities in 1A IUCN Protected Areas? Cameroon Case Study. SHS Web of Conferences 12, 01067.
- CARVER S., EVANS A.J., FRITZ S. 2002. Wilderness attribute mapping in the United Kingdom. International Journal of Wilderness 8, 1: 24-29.
- CARVER S., TRICKER J., LANDRES P. 2013. Keeping it wild: Mapping wilderness character in the United States. Journal of Environmental Management 131: 239-255.
- CATCHPOLE R. 2013. Natura 2000 Seminars. Alpine Region – Background Document. Forests. ECNC i European Commission. Graz.

- CEPF & EUSTAFOR. 2013. Joint position paper on sustainable forest management and Natura 2000. The Confederation of European Forest Owners & The European State Forest Association.
- CHAPRON G., KACZENSKY P., LINNE J.D.C., VON ARX M., HUBER D., ANDRÉN H., VICENTE LÓPEZ-BAO L., ADAMEC M., ÁLVARES F., ANDERS O., BALČIAUSKAS L., BALYS V., BEDŮ P., BEGO F., BLANCO J.C., BREITENMOSER U., BRØSETH B., BUFKA L., BUNIKYTE R., CIUCCI P., DUTSOV A., ENGLER T., FUXJÄGER CH., GROFF C., HOLMALA K., HOXHA B., ILIOPOULOS Y., IONESCU O., JEREMIEŹ J., JERINA K., KLUTH G., KNAUER F., KOJOLA I., KOS I., KROFEL M., KUBALA J., KUNOVAC S., KUSAK J., KUTAL M., LIBERG O., MAJIĆ A., MÄNNIL P., MANZ R., MARBOUTIN E., MARUCCO F., MELOVSKI D., MERSINI K., MERTZANIS Y., MYSŁAJEK R. W., NOWAK S., ODDEN J., OZOLINS J., PALOMERO G., PAUNOVIĆ M., PERSSON J., POTOČNIK H., QUENETTE P-Y, RAUER G., REINHARDT I., RIGG R., RYSER A., SALVATORI V., SKRIBINŠEK T., STOJANOV A., SWENSON J. E., SZEMETHY L., TRAJČE A., TSINGARSKA-SEDEFČHEVA E., VÁŇA M., VEEROJA R., WABAKKEN P., WÖLF M., WÖLF S., ZIMMERMANN F., ZLATANOVA D., BOITANI L. 2014. Recovery of large carnivores in Europe's modern human-dominated landscapes. *Science* 346, 6216: 1517-1519.
- COLEMAN A., AYKROYD T. (Eds.). 2009. Conference Proceedings: Wild Europe and Large Natural Habitat Areas, Prague 2009. European Commission I Wild Europe, 155 str.
- DEINET, S., IERONYMIDOU, C., MCRAE, L., BURFIELD, I.J., FOPPEN, R.P., COLLEN, B., BÖHM, M. 2013. Wildlife comeback in Europe: The recovery of selected mammal and bird species. Final report to Rewilding Europe by ZSL, BirdLife International and the European Bird Census Council. London.
- DUDLEY N. (Ed.). 2008 Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. IUCN, Gland.
- EUROPARC DEUTSCHLAND. 2009. Wildnis in deutschen Nationalparks. Positionpapier. <http://www.europarc-deutschland.de/> (dostęp 12.01.2015).
- EUROPARC DEUTSCHLAND. 2012. Positionpapier der Arbeitsgemeinschaft der deutschen Nationalparke zum Thema Wildtierregulierung. <http://www.europarc-deutschland.de/> (dostęp 12.01.2015).
- EUROPEAN ENVIRONMENTAL AGENCY. 2011. Wilderness Quality Index. <http://http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/wilderness-quality-index> (dostęp 12.01.2015).
- EUROPEAN WILDERNESS SOCIETY. 2014. European Wilderness Quality Standard and Audit System. Working Draft. Version 1.4, May 2014. Tarnsweg.
- FEDERAL MINISTRY OF ENVIRONMENT, NATURE CONSERVATION AND NUCLEAR SAFETY. 2007. National Strategy on Biological Diversity. Berlin.
- FISHER M., CARVER S., KUN Z., MCMORRAN R., ARRELL K., MITCHELL G. 2010. Review of status and conservation of wild land in Europe. Final report tender CR/2009/31, Wildland Research Institute. Leeds.
- FRITZ S., CARVER S., SEE L. 2000. New GIS Approaches to Wild Land Mapping in Europe. In: MCCOOL S.F., COLE D. N., BORRIE W. T., O'LOUGHLIN J. (Eds.), *Wilderness science in a time of change conference – Volume 2: Wilderness within the context of larger systems*: 120 – 127.
- HASLER V. 2013. Wilderness Initiatives in Austria. Presentation, Wild 10 Congress, Salamanca, <http://wild10.org/> (dostęp 14.01.2015).
- HELLAND S., HOFFMANN A., WLED S. 2012. Evaluation of German National Parks. Europarc Deutschland, Berlin.
- HEGYI G. 2008. Report on Wilderness in Europe (2008/2210(INI)). European Parliament, Committee on the Environment, Public Health and Food Safety, Brussels & Strassbourg.
- HUSSLEIN M., KIENER H., KŘENOVA Z., ŠOLAR M. (Eds.). 2008. The appropriateness of non-intervention management for protected areas and Natura 2000 sites. Conference Report, January 2009, Srní, Czech Republic. Nationalpark Bayerischer Wald & Narodni Park Sumava.

- IUCN & UNEP. 2015. Protected planet. World Database of Protected Areas. International Union for Conservation of Nature & United Nations Environmental Programme. Dostęp 12.01.2015. [<http://www.protectedplanet.net/>].
- JERMACZEK A. 2014. Dzikość w czasach zarazy. *Przegl. Przyr.* 25, 4: 3-16.
- KAREIVA P., WATTS S., MCDONALD R., BOUCHER T. 2007. Domesticated Nature: Shaping Landscapes and Ecosystems for Human Welfare. *Science* 316 (5833): 1866-1869.
- KEMKES W., MALY-WISCHHOF L., TSCHERNIAK A., WESEMÜLLER H., DIEPOLDER U. 2008. Quality criteria and standards for German national parks. *Europarc Deutschland*, Berlin.
- KIENER H., HUSSLEIN M., ENGLMAYER K.H. (Eds.). 2008. *Natura 2000 management im Nationalpark Bayerischer Wald*. Wissenschaftliche Reihe 17: 1-252.
- KLEIN M. 2014. Developing and implementing a wilderness strategy for Germany. *Wilderness Academy*, Nationalpark Hohe Tauern, 1-4.10.2014. Dostęp 15.01.2015. [<http://wilderness.academy/wilderness-days-2014/presentations/>].
- KOMISJA EUROPEJSKA 2011. Nasze ubezpieczenie na życie i nasz kapitał naturalny - unijna strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r. (COM(2011) 244). Dostęp 15.01.2015. [<http://eur-lex.europa.eu/>].
- KOTULAK M., PAWLACZYK P. 2013. Uczynimy świat dzikszym miejscem. 10 World Wilderness Congress, Salamanka 2–10 października 2013 r. *Dzikie Życie* 2013,12-2014,1.
- KUITERS A.T., KUN Z., MCINTOSH N., POIERTERS C., VAN APELDOORN R.C., VANCURA V. 2011. Guidelines for the management of wilderness and wild areas in Natura 2000. European Commission. Dostęp 9.01.2015. [<http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/wilderness>].
- KUITERS A.T., VAN EUPEN M., CARVER S., FISHER M., KUN Z., VANCURA V. 2013. Wilderness register and indicator for Europe. Final report Contract No: 07.0307/2011/610387/SER/B.3. Alterra, Wildland Research Institute, PanParks. Dostęp 9.01.2015. <http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/wilderness>.
- KORMOS C. 2008. *A Handbook on International Wilderness Law and Policy*. Fulcrum Publ.
- KOWARIK I. 2005. Wild urban woodlands: towards a conceptual framework. In: KOWARIK I., KÖRNER S. (Eds.). *Wild Urban Woodlands. New perspectives for Urban Forestry*. Springer, Berlin, Heidelberg.: 1-32.
- KOŽEVNIKOV G.A. 1908. O konieczności tworzenia obszarów chronionych dla ochrony rosyjskiej przyrody. [Tłumaczenie polskie w:] *Dzikie Życie* 2014, 7-8 (241-242).
- KVALBEIN S. 2011. Mapping wilderness like areas in Tanzania based on the Norwegian INON methodology. Master's thesis. Department of Geography, Faculty of Social Science and Technology Management, NTNU.
- LEDITZING C., FISCHER S. 2013. Managementplan Wildnisgebiet Dürrenstein 2013-2022. Schutzgebietsverwaltung Wildnisgebiet Dürrenstein, Scheibbs.
- LESSLIE R., TAYLOR S. 1985. The wilderness continuum concept and its implications for Australian wilderness preservation policy. *Biological Conservation* 32, 4: 309-333.
- LESSLIE R., TAYLOR D., MASLEN M. 1993. *National Wilderness Inventory: Handbook of Principles, Procedures and Usage*. Australian Heritage Commission. Canberra.
- LUPP G., HÖCHTL F., WENDE W. 2011. "Wilderness" – A designation for Central European landscapes? *Land Use Policy* 28: 594-603.
- LUPP G., KONOLD W., BASTIAN O. 2013. Landscape management and landscape changes towards more naturalness and wilderness: Effects on scenic qualities—The case of the Müritznational Park in Germany. *J. Nature Conservation* 21, 1: 10-21.
- MCCLOSKEY J.M., SPALDING H. 1989. A reconnaissance-level inventory of the amount of wilderness remaining in the world. *Ambio* 28: 221-227.
- NASH R. 2001. *Wilderness and the American Mind*. Yale University Press, New Haven, CT.
- MÜRITZ NATIONALPARK. 2004. Nationalparkplan. Leitbild und Ziele. Richtlinie für die Planung von Waldbehandlungsmaßnahmen durch die Forsteinrichtung im Müritz-Nationalpark. Lande-

- samt für Forsten und Großschutzgebiete Mecklenburg-Vorpommern I Nationalparkamt Müritz, Malchin-Hohenzieritz.
- NATIONALPARKVERWALTUNG HARZ. 2011. Nationalparkplan für den Nationalpark Harz 2011 – 2020. Wernigerode.
- NATIONALPARKS AUSTRIA. 2010. Österreichische Nationalpark-Strategie. Wien. Dostęp 14.01.2015. [<http://www.nationalparksaustria.at/>].
- NATIONALPARKS AUSTRIA. 2013. Position Paper of the Expert Committee for Bark Beetle Management. Wien.
- NATIONAL PARK SERVICE. 2014. Keeping It Wild in the National Park Service. A user guide to integrating wilderness character into park planning, management, and monitoring. National Park Service, Wilderness Stewardship Division.
- PARLAMENT EUROPEJSKI. 2009. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 3 lutego 2009 r. w sprawie dzikiej przyrody w Europie (2008/2210(INI)).
- PARLAMENT EUROPEJSKI. 2013. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 23 października 2013 r. dotyczący konferencji w sprawie zmiany klimatu, która odbędzie się w Warszawie (COP 19) (2013/2666(RSP)).
- PAWLACZYK P. 2009. Białowiecki Park Narodowy w sieci Natura 2000. In: OKOŁÓW CZ., KARAS M., BOŁBOT A. (Eds.) Białowiecki Park Narodowy: poznać – zrozumieć – zachować. Białowiecki Park Narodowy, Białowieża: 211-228.
- PAWLACZYK P. 2010. Ochrona bierna jako jedno z narzędzi ochrony obszarów Natura 2000. Przegl. Przynr. 21, 2: 10-20.
- PLUTZAR C., HEJJAS F., ZIKA M., KOHLER B. 2013. Linking the wilderness continuum concept to protected areas. In: Proceedings of the 5th Symposium for Research in Protected Areas, 10 to 12 June 2013, Mittersill: 587-590.
- SCOTT D.W. 2001. A wilderness-forever future. A short history of the National Wilderness Preservation System. Campaign for American Wilderness.
- SCOTT D. 2014. The Enduring Wilderness: Protecting Our Natural Heritage through the Wilderness Act. Speaker's Corner. The Fulcrum Publ.
- SCHERFOSE V. 2014. Grundlegende Aspekte und Möglichkeiten des Schalenwild-Managements in deutschen Nationalparks. In: SCHERFOSE V. (Ed.) Nationalparkmanagement in Deutschland. Bundesamt für Naturschutz. Naturschutz und Biologische Vielfalt 136: 7-45.
- SELVA N., KREFT S., KATI V., SCHLUCK M., JONSSON B-G., MIHOK B., OKARMA H., IBISCH P. 2011. Roadless and low-traffic areas as a conservation target in Europe. Environmental Management 48: 865-877.
- SELVA N., ZWIJACZ-KOZICA T., SERGIEL A., OLSZAŃSKA A., ZIĘBA F. 2012. Program ochrony niedźwiedzia brunatnego w Polsce (projekt). Mscr. dla SGGW w Warszawie.
- SIERRA CLUB. 2015. John Muir Exhibit. Dostęp 11.01.2015. [http://sierraclub.org/john_muir_exhibit/].
- USDAFS. 2015. The 2001 Roadless Rule. United States Department of Agriculture, Forest Service. Dostęp 11.01.105. [<http://www.fs.usda.gov/roadmain/roadless/2001roadlessrule/>].
- VANCURA V., KUN Z., VAN DER DONK M. 2008. PAN Parks Perspectives for a Wilder Europe. International Journal of Wilderness 14, 1: 38-42.
- VERA F.W.M. 2000. Grazing Ecology and Forest History. CABI Publishing.
- WILD EUROPE. 2013. A working definition of European Wilderness and Wild Areas. Wild Europe.
- WOJCIECHOWSKI K. 2014. Ochrona absolutna – przyszłość ochrony przyrody. Dzikie Życie 7-8: 2-5.

Summary

Protection of wild places and areas, seen as little changed by the man, has always been a significant component of nature conservation. The notion was mainly verbalized in the United States of America where in 1964 a Wilderness Act was passed following which a system of formally designated *wilderness areas* was established. A similar approach was developed in Russian and Soviet nature conservation, as a system of the so called “zapovedniks” – areas by definition left free of any human intervention.

In contemporary nature conservation the concept of wilderness and wilderness areas is widely used, though variously understood. The term *wilderness* happens to be used as a political notion (as all wild nature in its all aspects, not dominated by anthropogenic elements, though sometimes with human communities living “in harmony with nature” and using it accordingly), a cultural notion (as everything perceived by people as “wild” and “natural”, a structural notion (as an area free of anthropogenic infrastructure and far away from such), and last but not least – a functional notion (as a wild area i.e. an area which is not used or utilized and not managed or shaped by the man, but is shaped entirely (or almost entirely) by natural processes. Among protected nature areas in the world there are numerous areas of wild nature which are not used or shaped by the man; these are mainly among area categories Ia, Ib and II IUNC. All over the world the broadly understood *wilderness* is supported by The Wild Foundation and The Wilderness Network, cyclical congresses are held devoted thereto, the International Wilderness Journal is published. A theory and practice have been developed to measure and map the intensity of wilderness features which use the absence of anthropogenic transformations as an assessment factor. One of such features is roadlessness deemed worth maintaining and protection in the contemporary nature conservation.

The idea of protection of wilderness areas was originally developed outside Western Europe, but towards the end of the 20th century it also inspired the minds of European naturalists. In 2009 the European Parliament passed a resolution which called the European Commission to, among others, define the wilderness areas, locate and catalogue such areas in Europe, assess the values and benefits of wild nature, develop wilderness areas also within Natura 2000 network. In Europe such areas are predominantly understood as large areas left free of human activity, i.e. protected passively.

Numerous publications as well as an analysis and guidelines worked out to the order of the European Commission have shown that the large-area non-intervention management may in some instances function as a good tool to conserve biodiversity and a good tool to conserve certain Natura 2000 sites. In some countries implementation of the large-area non-intervention management has actually begun. In Germany, the national strategy for protection of biodiversity assumes that by the year 2020 2% of the country's surface and 5% of its forests will be restored to natural processes, while German national parks have set a goal of covering at least 75% of their areas by strict protection. Austrian national park development strategy also wants each of the parks to set aside areas shaped by nature within the coming 20 years.

Association European Wilderness Society and foundation Rewilding Europe both work for the sake of wild nature in Europe. At the congress Wild'10 in Salamanca in October 2013, a joint declaration by 9 European organizations working for protection of *wilderness* was announced – a vision of a wilder Europe which the signatories wish to strive after.

Within a few recent years the paradigm of wilderness protection has gained an important status in European nature conservation by introducing new trends thereto.

Adres autora:

Paweł Pawlaczyk
Klub Przyrodników
ul. 1 Maja 22, 66-200 Świebodzin
e-mail: pawel.pawlaczyk@kp.org.pl